

много и нарасте велики; и гдје се дуже одржи. Таква су мјеста *шњегопадна*. Мјеста, гдје много кише пада, каже се, да су *кишопадна*; а мјеста, гдје много снијега пада, те је живот зими отежан, каже се, да су *уипадна*.

Шњезанџ је студени вјетар, који доноси снијег; *даждџац* је вјетар, који доноси дажд; *кривац* је западни вјетар, који тако зову у Морачи; *аланиништак* је вјетар, који дува с планине

*

Колџа у Мрковићима зову Божић, а *колџар* мјесец јануар; фебруар зову *сечањ*, а април *мамитрџац* (*мами шраву* из земље).

Млада свијећа зову у Мрковићима вријеме од мјесечеве мијене до уштапа, а *стара свијећа* од уштапа до мијене.

Међудна је вријеме од великог до малог Госпођина дне; *међудница*.

Почетак ноћи зове се *први мрак*; иза њега је *црни мрак*, *мркло доба ноћи*. Кад се ноћу не види ништа, рече се *ожми*, *зажми*, значи: једнако се види. Почетак зоре зове се *цик од зоре*, *зоросвићање* или и *девети зора* (кад неко врло рано порани); за тим је *свићање*, *раздањивање* и *истек сунца*; тада већ *објутири*. Вријеме око 3 сата испред подне зове се *попас* или *мами ручак*, средина дана, кад је врућина, *вар од дневи*, па *нагићање* и *заход сунца*.

А. ЈОВИЋЕВИЋ.

СТАТИСТИКА.

СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ О СТАНОВНИШТВУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.

Попис целокупног становништва Босне и Херцеговине датира тек од аустријске окупације; до ње, за време турске владавине, било је пописа само мушких глава или само домова (1851, 1871 и 1876 г.). Од времена аустријске окупације вршено је до сада пописивање у четири маха: 1879 г. (резултат пописа: „Штатистика мјеста и пучанства Босне и Херцеговине. Сарајево 1880“), затим 1885 г. (резултати овога пописа: „Штатистика мјеста и житељства Босне и Херцеговине по попису народа од 19. априла 1885., службено издање“, Сарајево 1886), даље 1895 г. (ово је бољи попис од претходних, и резултати његови саопштени као: „Главни резултати пописа житељства у Босни и Херцеговини од 10. априла 1895 са подацима о територијалном раздјељењу, јавним заводима и рудним врелима“), на послетку: 1910 г., чији су подаци штампани као: „Резултати пописа житељства у Босни и Херцеговини од 27. септембра 1910“, Сарајево 1912; Земаљска Штампарија, одакле вадимо следеће податке.

Према најновијим резултатима катастарског премеравања Б. и Х. имале су укупно површину: 51.199·6 км.² (тачно: 51.199.599.863 м.²), на којој је површини било присутног цивилног становништва 1,898.044¹; густина насељености према томе: 37.

¹ Са војском је било свега: 1,931.802

Земља се административно дели на 6 окружја чији су величина и распоред становништва овакви :

Окружје	сарajeвско	површина у км ²	на 1 км ² долази	присутно цив. стан.
"	тузланско	8.405	34	288.061
"	бањалучко	8.918	48	425.496
"	бихаћско	9.018	45	403.817
"	бихаћско	5.603	41	229.071
"	травничко	10.116	28	284.561
"	мостарско	9.139	29	267.038

За време последња четири пописа становништво је овако расло :

год.	број цивил. стан. :	прираштај стан. апсолутан	од посл. пописа у процентима	просечан год. прираштај од посл. пописа у процентима
1879	1,158.164	—	—	—
1885	1,336.091	177.927	15·36	2·56
1895	1,568.092	232.001	17·36	1·74
1910	1,898.044	329.952	21·04	1·40

Највећи је прираштај од 1895 до 1910 г. био у котарима : прњаворском (52·22⁰/₀), бос.-петровачком (39·14⁰/₀), гламочком (35·06⁰/₀), рогатичком (34·27⁰/₀), вишеградском (34·00⁰/₀) и жепчанском (31·41⁰/₀) и граду Сарајеву (36·33⁰/₀). Само у гламочком и рогатичком котару узрок је природни прираштај, у осталима колонизација или развитак индустрије. Тако на досељавање у прњаворском котару долази 27·00⁰/₀, у Сарајеву 23·11⁰/₀, у вишеградском котару 15·64⁰/₀, у жепчанском 15·13⁰/₀, у бос.-петровачком 13·97⁰/₀.

По окружјима имамо у периоду од 1895 до 1910 г. овакво растење становништва :

окружје :	природни прираштај	досељавање (+) одсељавање (-)	прир. (+) одн. опад. (-) природно :	у % селењем :
Сарајевско	41.261	+ 18.693	+ 18·08	+ 8·20
Тузланско	57.528	+ 8.978	+ 15·99	+ 2·54
Бањалучко	60.771	+ 13.985	+ 18·47	+ 4·24
Бихаћко	41.609	- 4.435	+ 21·61	- 2·25
Травничко	46.159	- 2.124	+ 19·18	- 0·88
Мостарско	62.030	- 14.503	+ 28·25	- 6·60

Велике губитке нам показују дакле бихаћко и травничко окружје, а нарочито мостарско. У првome је узрок исељавање муслиманског становништва, у другоме је јако емигрирање у Далмацију, а у трећем у Америку (дакле Херцеговци).

Према матерњем језику за време последњег пописа стање је било овакво:

Српско-хрватски : 1,822.564 (96·02⁰/₀), немачки : 22.968 (1·21⁰/₀), пољски : 10.975 (0·58⁰/₀), шпански (Јевреји) : 7.886 (0·42⁰/₀), русински : 7.431 (0·39⁰/₀), чешки : 7.045 (0·37⁰/₀), мађарски : 6.443 (0·34⁰/₀), словеначки : 3.108 (0·16⁰/₀), талијански : 2.462 (0·13⁰/₀), цигански : 5.419 (0·29⁰/₀), остали испод 0·10⁰/₀.

Подела становништва по вери је још увек карактеристична. Распоред на вере је овакав :

Српско-православни	- - - -	825.418 = 43 49 ⁰ / ₀
Муслимани	- - - -	612.137 = 32·25 .
Римо-католици	- - - -	434.061 = 22·87 .
Грко-католици	- - - -	8.131 = 0·43 .
Сефардички Јевреји (Шпањоли)	- - - -	8.219 = 0·43 .

Други Јевреји	- - - - -	3.649 = 0:19 ,
Евангелисте	- - - - -	6.342 = 0:33 ,
Остали	- - - - -	82 = 0:01 ,

По варошима већину становништва чине муслимани : готово равна половина варошког становништва долази на њих. Од целокупног броја градског становништва у Б. и Х. (278.203 душе), на муслимане долази 50:76% (141.225), на римокатолике 24:49% (68.113), а на православне 19:92% (55.416). Међутим од целокупног броја појединих конфесија на градско становништво долазе овакви односи : од сефардичких Јевреја 95:42%, других Јевреја 89:66%, евангелиста 25:87%, од муслимана 23:07%, од римокатолика 7:61%, српско-православних 6:71%. Јевреји су, види се, готово искључно варошко становништво, православни и католици напротив сеоско становништво. Мусломани и ако у погледу варошког становништва представљају већину, ипак знатнијим делом представљају сеоско становништво.

Што се тиче кретања становништва трију главних конфесија, прираштај показује овакве резултате (период од 1895 до 1910 г.):

Код православних: 22:60%, код муслимана: 11:57%, а код римокатолика: 29:90%.

Од ових процената код православних долази на досељавање 1:15%, код римокатолика 4:36%, код муслимана пак имамо исељавање: 1:86%, што представља ефективан губитак од 10:189 душа.

Стање главних конфесија у 4 пописне године процентуално је овако изражено :

	срп. православни	мусломани	римокатолици	Јевреји
1879 г.	42:88	38:73	18:08	0:29
1885 г.	42:76	36:88	19:89	0:43
1895 г.	42:94	34:99	21:31	0:52
1910 г.	43:49	32:25	22:87	0:62

Код муслимана може се констатовати стално опадање, код православних незнатније осциловање, ипак у главном напредовање, код католика сталан и знатнији прираштај.

По окружјима је овакав распоред трију главних конфесија :

	Срп. православни:	муслимани :	католици :
Окружје сарајевско - - - - -	94.098	132.623	53.383
” тузланско - - - - -	183.213	177.649	60.796
” бањалучко - - - - -	236.260	70.365	93.290
” бихаћко - - - - -	125.465	90.906	12.350
” травничко - - - - -	95.602	76.928	110.329
” мостарско - - - - -	90.780	63.666	112.040
	<u>825.418</u>	<u>612.137</u>	<u>442.197</u>

Број присутног цивилног становништва по градским општинама :

Сарајево - - - - -	51.919	Бихаћ - - - - -	6.201
Мостар - - - - -	16.392	Дервента - - - - -	5.363
Бањалука - - - - -	14.800	Приједор - - - - -	5.184
Тузла - - - - -	11.303	Ливно - - - - -	4.729
Бијељина - - - - -	10.061	Требиње - - - - -	4.615
Зеница - - - - -	7.215	Фоча - - - - -	4.432
Травник - - - - -	6.647	Јајце - - - - -	4.236
Брчко - - - - -	6.517	Грачаница - - - - -	4.222

Високо - - - - -	4.105	Доњи Вакуф - - - - -	2.027
Бос. Градишка - - - - -	4.098	Невесине - - - - -	1.948
Градачац - - - - -	3.735	Бугојно - - - - -	1.936
Бос. Дубица - - - - -	3.477	Власеница - - - - -	1.918
Добој - - - - -	3.380	Горажде - - - - -	1.882
Бос. Брод - - - - -	3.378	Прњавор - - - - -	1.876
Рогатица - - - - -	3.378	Билећа - - - - -	1.871
Бос. Нови - - - - -	3.309	Гламоч - - - - -	1.813
Љубушки - - - - -	3.297	Жупањац - - - - -	1.807
Варцар-Вакуф - - - - -	3.274	Кључ - - - - -	1.755
Столац - - - - -	3.251	Гацко - - - - -	1.689
Бос. Крупа - - - - -	3.206	Сребрница - - - - -	1.612
Зворник - - - - -	3.190	Горњи Вакуф - - - - -	1.573
Вареш - - - - -	3.078	Котор-Варош - - - - -	1.548
Тешањ - - - - -	3.068	Чајнице - - - - -	1.538
Бос. Петровац - - - - -	2.906	Фојница - - - - -	1.392
Дрвар - - - - -	2.605	Бос. Костајница - - - - -	1.376
Вишеград - - - - -	2.551	Кладањ - - - - -	1.324
Модрича - - - - -	2.461	Кулен-Вакуф - - - - -	1.268
Коњиц - - - - -	2.382	Љубиње - - - - -	1.259
Цазин - - - - -	2.321	Стари Мајдан - - - - -	1.197
Сански Мост - - - - -	2.234	Прозор - - - - -	1.107
Маглај - - - - -	2.143	Орашје - - - - -	1.074
Бос. Шамац - - - - -	2.069	Крешево - - - - -	1.037
Жепче - - - - -	2.053		

М. Д.

СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ О ЕКОНОМСКОМ СТАЊУ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Податке о кретању трговине у Б. и Х. узимамо из **Statistische Daten über Bosnien und die Herzegovina**. № 3 der Mitteilungen des österreichisch-bosnisch-hercegovinischen Interessentenverbandes, Wien 1912, Kommissionsverlag Wilhelm Braumüller.

Босанска спољна трговина за време од 1903 до 1910 год. изражена је овим вредностима :

год.	извоз: вредност у крунама	увоз:	трговински биланс:
1903 - - - - -	80,385.491	90,608.153	— 10,222.662
1904 - - - - -	93,494.457	91,821.507	+ 1,672.950
1905 - - - - -	96,686.640	92,987.315	+ 3,699.325
1906 - - - - -	117,714.041	109,184.522	+ 8,529.519
1907 - - - - -	112,100.703	114,492.195	— 2,391.492
1908 - - - - -	108,951.274	121,686.385	— 12,735.111
1909 - - - - -	122,979.368	139,538.540	— 16,559.172
1910 - - - - -	135,458.446	144,538.617	— 9,080.171

У току ових 8 година види се стално пењање вредности и извоза и увоза, са знатним скоком 1906 год., која превазилази у погледу увоза и 1907 и 1908 г. Целокупна спољна трговина 1910 г. достигла је суму од 280 милиона круна.

Од 1907 г. величина увоза стално премаша вредност извоза (овакав случај и 1903. год.). Дакле, у току последње 4 године земља показује пасивност, која је нарочито знатна 1908 и 1909 год. Ова се пасивност објашњава рђавим годинама и тиме што један део увоза иде непосредно на војску, која се последњих година јако повећала у земљи.

Главна снага босанске народне привреде су природна блага земље, дрво, угаљ, руде и земљораднички и сточарски производи; увоз је представљен у главном индустријским артиклима.

Овде ћемо навести неколико од најважнијих предмета извоза и увоза за 1910 год.:

	извоз из Б. и Х. вредност у крунама	увоз у Б. и Х. вредност у крунама
Дуван - - - - -	3,853.693	19,867.528
Жито, брашно и т. д. - - - - -	11,440.803	
Воће, поврће, биљке - - - - -	8,685.765	
Стока за клање и теглење - - - - -	28,232.811	
Продукти од животиња - - - - -	5,463.370	
Дрво, угаљ, тресет - - - - -	33,849 095	
Хартија и папирна роба - - - - -	3,371 851	
Гвожђе и гвожђарска роба - - - - -	10,776.881	11,696.647
Хемијске материје - - - - -	10,356 231	
Памук, конач и коначана роба - - - - -		11,954.024
Одело, рубље, накит - - - - -		13,788.281

Пада у очи велики увоз жита и брашна.

Директна веза Б. и Х. са иностранством (ван граница Аустро-Угарске монархије) износи по приближној процени, када се изузме знатан експорт дрвене грађе, највише 2 до 3 процента од целокупног извоза. У земљу улазе директно из иностранства само неколики незнатни специјални артикли, као француски шампањер, свила, одело, материја, простирке, позаментерија (гајтани) и неки оријенталски артикли из балканских земаља и Турске.

На босанском тржишту такмиче се Аустрија и Угарска и из ниже наведених бројева видеће се приближан њихов однос, јер досадашњи статистички подаци не дају могућности да се ово изведе апсолутно тачно.

У босанском увозу учествовали су:

	Угарска :	Аустрија :
	са процената	
1906 - - - - -	32·04	67·96
1907 - - - - -	32·75	67 25
1908 - - - - -	33 12	66·88
1909 - - - - -	30 25	69·75
1910 - - - - -	28·50	71·50

Дакле угарски импорт спао за 4 процента, а Аустрије (с незнатним уделом иностранства) за толико порастао.

Од босанског експорта долазило је

год.	на Угарску	на Аустрију (с иностран.) процената
1906	22 31	77 69
1907	21 67	78 33
1908	20 52	79 48
1909	22 47	77 53
1910	18 60	81 40

И овде се види разлика од 4 процента у корист Аустрије.

Аустрија је заинтересована на босанској пијаци поглавито овим браншама: колонијална роба са око 99 процената, јужно воће са 90—95 процената, стругарски и резбарски материјал са око 87—99 процената, лекарије са 92 процента, конфекциона роба 90 процената, ђурчијска роба 95—98 процената, стакларска роба 80—85 процената, земљано посуђе 80—85%, гвожђе и гвоздена роба са 80 процената. У осталим индустријским артиклима осцилира удео Аустрије највише између 40 и 70 процената.

Уз овај преглед привредног живота Б. и Х. додајемо и статистички преглед привредног становништва по подацима из последњег пописа Б. и Х. (в. попис од 1910 г. у предњем чланку).

Становништво Б. и Х. може се по занимању груписати у три категорије:

	апсолутан број
ратарство, живинарство и вртарство	1,643.201
јавна служба - - - - -	35 597
трговина робом - - - - -	34.060

У погледу поседа земље стање је овакво:

	апс. број	процент
земљопоседника са кметовима - - -	10.463	3·69
земљопоседника без кметова - - -	4.281	1·51
слободних сељака - - - - -	136.854	48·33
кметова - - - - -	79.677	28·14
слободних сељака, а уједно и кметова:		
а) претежно слободних сељака - - -	14.453	5·11
б) „ кметова - - - - -	16.963	5·99
остало пољопривредно становништво	20.450	7·93

У конфесионалном погледу односи код земљорадника су овакви:

Срп. православних - - -	118.752 (= 41·94%)
муслимана - - - - -	105.638 (= 37·31%)
римокатолика - - - - -	56.897 (= 20·10%)
друге вере - - - - -	1.854 (= 0·65%)

И ако је православних највише, земљопоседничка класа су муслимани, што ови бројеви јасно показују:

	срп. правосл.	муслимани	римокатол.
земљопоседника са кметовима - -	6·05%	91·15	2·55
„ без кметова - - -	17·75 „	70·62	10·70
слободних сељака - - - - -	25·87 „	56·65	16·74
кметова - - - - -	73 92 „	4·58	21·49

М. Д.